

Βορειοανατολικός Παρνασσός

"ΑΜΦΙΚΑΙΑ" - ΚΑΤΩ ΤΙΘΟΡΕΑ - ΤΙΘΟΡΕΑ

ΚΕΙΜΕΝΟ : ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΠΛΑΣΣΑΡΑ
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ : ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΤΣΟΥΚΟΣ

Την άλλη πλευρά του Παρνασσού, τη διάσημη, με την Αράχοβα και τους Δελφούς την ήξερα από καιρό, όπως την ξέρουμε όλοι. Όμως ετούτη εδώ, την ανατολική, την άγνωστη για τους περισσότερους, με τις

πολλές εκπλήξεις, δεν θα την γνώριζα ίσως ποτέ αν δεν μου τύχαινε εκείνο το ρεπορτάζ για τα ελληνικά άλογα πριν από εννιά χρόνια. Το 1996 λοιπόν, ήταν που πρωτόμαθα ότι υπάρχουν ακόμα ζωντανά απομεινάρια των περίφημων αρχαίων ελληνικών αλόγων και ζούνε, περιφρονημένα, ανάμεσά μας. Ακολουθώντας την πληροφορία για ένα όμορφο Θεσσαλικό άλογο, έφτασα στο **αγρόκτημα "Αμφίκαια"** πάνω από την Κάτω Τιθορέα, ακριβώς στην ανατολική πλευρά του Παρνασσού.

Τότε γνώρισα και τον **Κώστα Μώρο** που είχε πρόσφατα "μεταναστεύσει" από την πρωτεύουσα προς αυτή την πανέμορφη πλευρά του ονομαστού βουνού, και έκανε τα πρώτα του αβέβια ακόμα βήματα, στην δύσκολη υπόθεση που λέγεται αγροτουρισμός στην Ελλάδα. Από τα πρώτα που είδαμε μπαίνοντας στο αδιαμόρφωτο τότε αγρόκτημα, ήταν οι καφετιές Θεσσαλικές φοράδες του να βόσκουνε αμέριμνες στο χορτάρι. Αυτές σε λίγο μας οδήγησαν στο **Θεσσαλό** που εκείνη την εποχή ήταν ένα άλογο όμορφο, νέο, περήφανο, με το χαρακτηριστικό "σιδηροψαρό" χρώμα που το βρίσκεις σπάνια στα άλογα. Την ιστορία του την έμαθα αμέσως από τον Κώστα Μώρο που μας συνόδευε. Τον είχε αγοράσει, λέει, στο αλογοπάζαρο που γίνεται κάθε Σεπτέμβρη στην Ανδραβίδα, κάτω από λίγο "περίεργες" συνθήκες:

- *Είναι γνωστό ότι σ' αυτό το παζάρι, ή να το λέμε πιο επίσημα "ιππική έκθεση", παρουσιάζονται και πολύ ωραία άλογα από ανθρώπους που έχουν μεράκι και τα αγαπάνε, μας είπε. Αλλά δεν λείπουν*

και μερικοί που τα πηγαίνουν εκεί μονάχα για να πάρουν το πομ της συμμετοχής, δηλαδή κάποια λεφτά, ενώ στη συνέχεια τα άλογα τα πουλάνε για "κρέας" στους Ιταλούς! Μα εγώ όταν είδα τον Θεσσαλό κάτι έπαθα. Δεν μπορούσα να το

Γκρίζα κτίρια κάτω από τις κορφές.

σχεφτώ, δεν μπορούσα να το δεχτώ, ότι αυτό το πανέμορφο ζώο που είχε πίσω του τόση ιστορία, αφού το Θεσσαλικό άλογο θεωρείται ο απόγονος του Βουκεφάλα, κινδύνευε να έχει τέτοια τύχη! Χωρίς άλλη σκέψη το αγόρασα.

Κι όπως φάνηκε στη συνέχεια, είχε κάνει πολύ καλά.

Σε μια άλλη ευκαιρία μου διηγήθηκε και τη δική του ιστορία: Είχε μια αποδοτική δουλειά στην Αθήνα, ωραίο σπίτι στη Βουλιαγμένη και μια σπουδαία οικογένεια. Ένα πρωί είπε στη γραμματέα του "αν με ζητήσει κανείς, πες πως θα λείψω". Αυτά, και όλα ανατράπηκαν. Πήγε στην περιοχή της Αμφίκλειας, αγόρασε τα πρώτα στρέμματα από το μετέπειτα αγρόκτημα, και είπε το μεγάλο "αντίο" στην αστική ζωή.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, ο Θεσσαλός, βρήκε τη θέση του σαν ζωντανό στολίδι στο αγρόκτημα. Ύστερα ήρθαν οι Θεσσαλικές

φοράδες και αργότερα μερικά όμορφα Σκυριανά αλογάκια που κι αυτά, όπως άλλωστε όλα τα ελληνικά ζώα, κινδυνεύουν με εξαφάνιση. Προσαρμόστηκαν όλα στο χώρο μια χαρά, κι άρχισαν να κάνουν καλή παρέα, ενώ στο μεταξύ άρχισαν να έρχονται και άλλα αγροτικά ζώα.

Κάπως έτσι άρχισε να στήνεται το αγρόκτημα "Αμφίκαια", που είναι το αρχαίο όνομα της Αμφίκλειας, όπως με πληροφόρησε ο Κώστας. Στη συνέχεια το κτήμα "πήρε τ' απάνω του", εντάχθηκε στο πρόγραμμα NATURA 2000, έγινε μια από τις πρώτες αγροτουριστικές μονάδες, που αξιοποίησαν και ανέδειξαν πολλές από τις μοναδικότητες της ελληνικής παράδοσης και της φύσης. Αλλά αυτά θα τα δούμε αργότερα. Σ' εκείνη την πρώτη επίσκεψη εγώ δεν είχα μάτια παρά μόνο για το Θεσσαλό. Κι άλλωστε αυτή ήταν η επιταγή του ρεπορτάζ: *"Ελληνικά άλογα, όπου υπάρχουν - Υπάρχουν;"*

Αγροτουρισμός; Τι είναι αυτό;

Από τότε, επισκέφτηκα αρκετές φορές το αγρόκτημα, γιατί το έβλεπα πια σαν "φυγή", σαν "απόδραση". Προσιτό και γοητευτικό άλλωστε το έκανε και η απόστασή του από την Αθήνα που ήταν μικρή: Μπορούσες να πας με το ΙΧ ή και με το τρένο που σε μιάμιση μόνο ώρα, σε άφηνε στο σταθμό της Κάτω Τιθορέας. Από κει ο φιλόξενος Κώστας Μώρος ή ένα ταξί, σε πήγαιναν πολύ εύκολα ως την "Αμφίκια".

Και κάθε φορά μια καινούρια έκπληξη να σε περιμένει. Στην αρχή το παλιό σπίτι που ανακαινίστηκε για να στεγάσει τους νέους νοικοκύρηδες και στη συνέχεια ένα ένα τα σπίτια που χτιζόνταν με τη γκριζα πέτρα του

Παρνασσού ώστε να μην ενοχλούν το τοπίο, αυτά που θα δημιουργούσαν σε λίγο την αγροτουριστική μονάδα. Ακόμα μερικά στρέμματα για βιοκαλλιέργειες, και πάντα γεννητούρια ή καινούρια ζώα που θα πλούτιζαν το τοπίο. Ανάμεσα σ' αυτά, η γουρουνίτσα Αφροδίτη με την οποία γνωριστήκαμε εκείνα τα πρώτα χρόνια της "Αμφίκιας", και η οποία ζει και βασιλεύει ως τα σήμερα.

Στο μεταξύ, μεγάλο ενδιαφέρον παρουσίαζαν και οι αντιδράσεις των ντόπιων. Σε μια εποχή που σε ολόκληρη την Ελλάδα, η αγροτική ζωή απαξιώνεται και μοναδικό πρότυπο για κάθε νέο κυρίως άνθρωπο, είναι η αστικοποίηση, η πορεία του Κώστα Μώρου και η δημιουργία της "Αμφίκιας", φάνταζαν παράλογα.

- *Ήταν η εποχή που οι ντόπιοι πουλούσαν όσο*

Ακόμα μερικά στρέμματα για βιοκαλλιέργειες, και πάντα γεννητούρια ή καινούρια ζώα που θα πλούτιζαν το τοπίο. Ανάμεσα σ' αυτά, η γουρουνίτσα Αφροδίτη με την οποία γνωριστήκαμε εκείνα τα πρώτα χρόνια της "Αμφίκιας", και η οποία ζει και βασιλεύει ως τα σήμερα.

Ένας γάβος, "φουσκωμένος" από περηφάνια! Στη λιμνούδα των χοίρων, όπου κυριαρχεί η Αφροδίτη. Το νεογέννητο γεύεται τη ζωή.

όσο τα κτήματά τους και κάποιον που θα τα αγόραζε, τον θεωρούσαν τρελό, θα μου πει ο ίδιος σε μια από κείνες τις ατέλειωτες συζητήσεις μας.

- Κοίμα, πραγματικά κοίμα, αν σκεφτείς πόσα έχει να προσφέρει η ελληνική γη αν αυτό το καταλάβουμε προτού τα καταστρέψουμε όλα,

απαντούσα, γνωρίζοντας ότι κανέναν δεν θα μπορούσαν να πείσουν τα λόγια μου.

Η μοναδική πειστική απάντηση δόθηκε αργότερα, από την εξέλιξη της ίδιας της "περιφρονημένης" επιχείρησης. Βιοκαλλιεργημένα προϊόντα που πάντα έχουν καλές τιμές, αγροτουρισμός που απευθύνεται στον κουρασμένο

από το τσιμέντο άνθρωπο της πόλης, στον ξένο τουρίστα που προσπαθεί να "ανακαλύψει" την αληθινή Ελλάδα, και κυρίως στα παιδιά. Εδώ θα πρέπει να σταθούμε λίγο, γιατί τα ψυχαγωγικά - εκπαιδευτικά προγράμματα που οργανώνονται στην "Αμφίκια" αλλά και σε άλλες παρόμοιες μονάδες όπου υπάρχουν σε όλη την Ελλάδα, αποτελούν πραγματική προσφορά στην ανατροφή, στην πληροφόρηση και τη διαμόρφωση του χαρακτήρα για τα παιδιά της πόλης.

- *Φαντάσου ένα παιδί που δεν έχει δει ποτέ του κότα, άλογο, γουρουνί, κατσίκα. Μα είναι φυσικό αυτό; ρωτούσε ο Κώστας απαντώντας στις ερωτήσεις μου. Εδώ τα παιδιά το χαίρονται με την ψυχή τους. Ζητάνε να συμμετέχουν κι αυτά στις διαδικασίες. Θέλουν να είναι παρόντα, να βοηθήσουν, να ρίξουν φαί στα πουλερικά ή να δούνε πώς αρμέγεται το γάλα. Έχουμε καταστήσει τα παιδιά μας να νομίζουν πως το κάθε τι δεν είναι παρά... ένα πακέτο από το Σουπερ-μάρκετ!*

Ένα από τα πιο γοητευτικά στοιχεία της περιοχής, ήταν ο συνήθως χιονισμένος όγκος του

Παρνασσού που υψώνεται κάθετα πάνω από το αγρόκτημα. Ήθελα να τον γνωρίσω καλύτερα μα το άφηνα γι αργότερα. Μου έφτανε να μάθω ότι κάποιοι ντόπιοι που τον ήξεραν απέξω και ανακατωτά, μπορούσαν να οδηγούν τους τουρίστες που πήγαιναν ως εκεί, για να κάνουν πραγματικό αγροτουρισμό.

Τα ελληνικά ζώα

Τα επόμενα χρόνια έτυχε ν' ασχοληθώ ιδιαίτερα με τις ελληνικές φυλές των ζώων. Ρεπορτάζ για το "Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων", για το περιοδικό "Τηλέραμα", για το "ΟΙΚΟ" της "Καθημερινής" και αλλού, ώσπου όλα κατέληξαν σ' ένα βιβλίο με το ίδιο θέμα. Πρόκειται για μια εμπειρία γοητευτική και πικρή και πάντως οφείλω να το πω εδώ, ότι η πρώτη μου ζωντανή συνάντηση με το "μύθο", ήταν η γνωριμία μου με τον Θεσσαλό. Ήταν τότε ένα άλογο πάνω στη νιότη του, ατίθασο, ζωηρό και μικρόσωμο, όπως όλα τα ελληνικά. Την ιστορία του Θεσσαλικού αλόγου την είχα ψάξει ήδη: Ξεκινούσε από την εποχή της

Μαθητές από την ομάδα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης του Λυκείου Ευδήϊου Ικαρίας, επισκέπτονται την "Αμφίκια".

Όμως η ιστορία δεν τελειώνει εδώ, γιατί από τα ίδια άλογα δημιουργήθηκε αργότερα το αίτητο Θεσσαλικό ιππικό, ενώ από την ίδια φυλή ήταν και ο ξακουστός Βουκεφάλας, το άλογο του Μεγαλέξανδρου.

Προϊστορίας, τότε που οι ξακουσμένοι Θεσσαλοί ιππείς διέσχιζαν τον κατάφυτο Θεσσαλικό κάμπο, καβάλα στα φημισμένα άτια τους. Φαίνεται πως αποτελούσαν ένα θέαμα μοναδικό, τέτοιο που οι νοτιότεροι Έλληνες ούτε το είχαν ξαναδεί ούτε μπορούσαν να το εξηγήσουν. Έτσι τους δημιουργήθηκε η εντύπωση, πως τα παράξενα πλάσματα που περνούσαν με απίστευτη ταχύτητα μπροστά στα μάτια τους, δεν μπορούσε παρά να είναι υπερφυσικά όντα, ας πούμε "αλογάνθρωποι", κάτι σαν μισο-άνθρωποι, μισο-άλογα. Και να το πώς γεννήθηκε ο μύθος των Κενταύρων!

Όμως η ιστορία δεν τελειώνει εδώ, γιατί από τα ίδια άλογα δημιουργήθηκε αργότερα το αίτητο Θεσσαλικό ιππικό, ενώ από την ίδια φυλή ήταν και ο ξακουστός Βουκεφάλας, το άλογο του Μεγαλέξανδρου.

Πώς βρέθηκα τελικά εγώ να έχω μπροστά μου έναν απόγονο αυτής της μυθικής φυλής που σήμερα, περιφρονημένη και άγνωστη, βαδίζει προς το τέλος της; Θυμάμαι ότι ένοιωσα έντονη συγκίνηση και πιστεύοντας πως δεν μπορώ να κάνω τίποτ' άλλο, ευχήθηκα να τα καταφέρουν, αυτοί οι λίγοι που αγωνίζονται για να σώσουν τα ζώα μας, τη ζωντανή κληρονομιά αυτού του τόπου.

Μετά από το Θεσσαλό γνώρισα τα τρισχαρατωμένα μικρά αλογάκια, τα Σκυριανά, που κι από αυτά υπήρχανε μερικά στην "Αμφίκαια". Τους πήρε κάτι χιλιάδες χρόνια, λέει, να προσαρμοστούν στις δύσκολες συνθήκες και τη φτωχή βλάστηση του νησιού τους. Γι αυτό, για να τα βγάλουν πέρα, γίνανε μικρόσωμα και

ανθεκτικά, ικανά να σκαρφαλώνουν, ψάχνοντας για τροφή, στις δύσβατες πλαγιές όπου τα εγκατέλειπαν μόνα τους κάθε χειμώνα οι ντόπιοι, αλλά εκείνα τα κατάφεραν να επιβιώσουν. Τώρα κι αυτά έχουν πάρει το δρόμο της εξαφάνισης παρόλο που οι ειδικοί μας λένε πως είναι πολύ χαρισματικά, αφού παλιότερα

**Τα Θεσσαλικά άλογα στους στάβλους. (Επάνω)
Ο Θεσσαλός μας κοιτάζει λίγο καχύποπτα από το "παράθυρό" του.**

μπορούσαν να κάνουν όλες τις αγροτικές δουλειές ενώ θεωρούνται ιδιαίτερα κατάλληλα για παιδική ιππασία - μια ιδιότητα που θα μπορούσε να τα κάνει και σήμερα περιζήτητα.

Ύστερα γνώρισα τα αγροτικά ελληνικά ζώα, τις αγελάδες, τα πρόβατα, τα κατσίκια ή τα πουλερικά, κι ακόμα τους αρχαίους σκύλους, που εξακολουθούν να ζούνε ανάμεσά μας χωρίς να το γνωρίζουμε πια. "Η ξενομανία του Έλληνα οφείλεται στην άγνοια. Έχει θησαυρούς γύρω του μα δεν είναι σε θέση να τους εκτιμήσει και κοιτάζει αλλού για να βρει τα σπουδαία", έλεγε ένας καθηγητής μου - πού τον θυμήθηκα!

Κι ωστόσο σ' εκείνο το πρώτο ταξίδι μου στην "Αμφίκαια", δεν είχα σκεφτεί τίποτα από αυτά. Θυμάμαι ότι περπατούσα στη λιακάδα ενώ

60 Hebbas pas

ένιωθα ένα ελαφρό, ευχάριστο ρίγος που ερχόταν απ' το χιονισμένο Παρνασσό και ήξερα πως η "επίσκεψη" σ' αυτόν το μαγεμένο τόπο δεν μπορεί να είχε τελειώσει. Θα συνεχιζόταν για χρόνια, όπως και έγινε.

Στα επόμενα χρόνια έκανα μερικές επισκέψεις ακόμα στην "Αμφίκαια" αλλά χωρίς να κοιτάζω γύρω μου, επικεντρωμένη στο μαγικό κόσμο της φάρμας που πάντα είχε κάτι καινούριο να παρουσιάσει και πάντα να προτείνει ένα τρόπο να χαλαρώνεις και να ξεχνάς το άγχος, αυτό που η ζωή μας στην πόλη το είχε κάνει "δευτέρα φύση". Κι αυτή η ηρεμία και η χαλάρωση που

σπίτι. Ήταν έξι το πρωί. Πλησίασα προσεχτικά το παράθυρο και προσπάθησα να δω τι συμβαίνει. Δεν έβλεπα τίποτα. Η ίδια γνωστή ατμόσφαιρα που ήξερα, επικρατούσε παντού. Κι ωστόσο οι πυροβολισμοί συνεχίζονταν μανιασμένα. Ύστερα από κάποια ώρα σταμάτησαν, σχεδόν το ίδιο απότομα όπως είχαν αρχίσει. Και αργότερα, την ώρα του πρωινού, το μυστήριο λύθηκε: - *Μα καλά, δεν το ξέρεις ότι σήμερα αρχίζει το κνηγή;*
- *Έχει κνηηγούς εδώ μέσα;* ρώτησα απορημένη.
- *Εδώ όχι αλλά γύρω γύρω, ναι! Καμιά φορά όμως μπαίνουν και μέσα, πήρα την απάντηση.*

πρόσφερε ο τόπος, θυμάμαι, διαπαράχτηγε μονάχα μια φορά: Νύχτα αργά κι εγώ είχα αποτραβηχτεί για ύπνο σ' ένα από τα πέτρινα σπιτάκια. Δεν υπάρχει πρόβλημα ύπνου σ' αυτά τα μέρη με την πεντακάθαρη ατμόσφαιρα. Αποκοιμήθηκα αμέσως και θα πρέπει να κοιμόμουν μακάρια, όταν ξεπετάχτηκα τρομαγμένη από άγριους πυροβολισμούς και ομοβροντίες που έμοιαζαν να είναι έξω από το

Από την Κάτω Τιθορέα στην "Αμφίκαια".

 α πρέπει να είχαν περάσει δύο χρόνια από το τελευταίο ταξίδι στην "Αμφίκαια" όταν αποφασίζουμε μια επίσκεψη, φέτος την Άνοιξη, μια καλή παρέα, ο Βασίλης, ο Στέλιος, η Αλεξάνδρα κι εγώ. Κάνουμε σε χρόνο ρεκόρ τη γνωστή διαδρομή,

φτάνουμε πιο νωρίς και ώσπου να έρθει ο Κώστας Μώρος με τον οποίο έχουμε ραντεβού κοντά στο σιδηροδρομικό σταθμό της Κάτω Τιθορέας, κάνουμε μια βόλτα στην πόλη. Σήμερα η Κάτω Τιθορέα, το παλιό Κηφισσοχώρι ή τα Καλύβια, όπως λεγόταν, έχει εξελιχθεί σε εμπορικό, οικονομικό, εκπαιδευτικό και κοινωνικό κέντρο της περιοχής. Κάτι τέτοια βέβαια "στοιχίζουν", γι αυτό πολλά από τα παλιά προσόντα της, δηλαδή τα παραδοσιακά σπίτια και τα γραφικά στοιχεία που της έδιναν ταυτότητα και χαρακτήρα, δεν υπάρχουν πια. Ωστόσο κάτι που δεν μπορεί να το χάσει είναι σίγουρα η ιστορία της. Γιατί η

ένα περιβόλι με κότες. Δίπλα ένα καμιόνι φωτωμένο μπαμπάκι, το πιο σημαντικό προϊόν της περιοχής. Και ο σκύλος δεμένος. Πιάνουμε κουβέντα με τον ιδιοκτήτη που μόλις έβγαινε από τον κήπο του. Ο Στέλιος που αχολείται ιδιαίτερα με τις ελληνικές φυλές ζώων, τον ρωτάει αν αυτές οι κότες είναι ίδιες μ' εκείνες που υπήρχαν παλιότερα στο χωριό.

- Όχι, μας απαντάει, αυτές είναι ορνιθοτροφείου. Ποιος να κάτσει τώρα να βγάλει πουλιά!

- Και είναι καλές;

- Έ, οι παλιές ήταν άλλο...

Ο Στέλιος δεν μπορεί να το καταλάβει.

- Τι κόπος είναι; Οι κότες τα βγάζουν τα που-

Η Τιθορέα κάτω από τις κορφές Κούκος και Μαύρα Λιθάρια.

Κάτω Τιθορέα ήταν μια πανάρχαια πόλη, (το αρχαίο της όνομα Πεδιείς) που, λόγω της θέσης της, πάντα βρισκόταν πάνω στα ιστορικά σταυροδρόμια.

Τώρα περπατάμε στα πάρκα της, στον πυκνοφυτεμένο χώρο γύρω από το ναό του Αγίου Χαραλάμπους. Πλάι στο δρόμο σταματάμε σ'

λιά! Αξίζει να χάνονται έτσι οι ελληνικές φυλές;

Ρωτάμε αν υπάρχει κάτι αξιοθέατο στην περιοχή και μαθαίνουμε πως αν πάμε λίγα χιλιόμετρα πιο έξω, θα βρούμε το παλιό, το πέτρινο **γεφύρι της Μαγούλας**. Το σκεφτόμαστε, όμως ένας περαστικός μας αποθα-

Το τείχος της Τιθόρας όπως το είδε ο Dodwell στα 1805.

ρύνει, λέγοντας πως το γεφύρι θα μπορούσε ίσως να ήταν αξιοθέατο αλλά δεν είναι, γιατί τώρα βρίσκεται σε άθλια κατάσταση, εγκαταλειμμένο και μισογκρεμισμένο, και πως αν πάμε δεν θα δούμε τίποτα...

Πηγαίνουμε προς το σταθμό όπου συναντιόμαστε με τον Κώστα και ξεκινάμε. Φτάνοντας, πρώτη έκπληξη το νοστιμότατο πρόγευμα με ντόπια προϊόντα που έχει ετοιμαστεί για μας. Ιδιαίτερα μας άρεσε το ωραίο ψωμί της Κάτω Τιθορέας, τόσο που μαζέψαμε το κομμάτι που απόμεινε για να το πάρουμε μαζί μας, αφού ως γνωστόν στην Πρωτεύουσα τρώμε "φούσκες"! Μα η μεγάλη, πολύ ευχάριστη, έκπληξη είναι άλλη: Ο Κώστας μάς γνωρίζει το γιο του τον 24χρονο Φαίδωνα, που άφησε τα "μεγαλεία" της Αθήνας και, εδώ κι ένα χρόνο, μετακόμισε στο κτήμα για να γίνει αγρότης. Σε μια σύντομη συζήτηση που έχουμε μαζί του, μαθαίνουμε ότι σκοπεύει ν' αρχίσει την αγροτική "καριέρα" του με καλλιέργεια αρωματικών φυτών. Θαυμάσια, μόνο που όλα τούτα σκοντάφτουν σε άχρηστες ίσως γραφειοκρατικές διαδικασίες.

- *Αλλά θα τα καταφέρω, μας λέει αποφασιστικά.*

Ακόμα, μας διηγείται πώς έσωσε το Θεσσαλικό πουλαράκι που γέννησε η Σίλια, όταν εκείνη πέθανε στη γέννα:

- *Το τάιζα κάθε τέσσερις ώρες με το μπιμπερό, μέρα και νύχτα, θα μας πει. Τώρα είναι πια ολόκληρο πουλάρι και θα μείνει στο κτήμα, ως διάδοχος του Θεσσαλού.*

Τα νέα ακούγονται υπέροχα. Κάνουμε μια βιαστική βόλτα στη φάρμα να πούμε ένα "γεια", στα άλογα, στη φίλη μας τη γουρου-νίτσα Αφροδίτη και την παρέα της, στα πρό-βατα, στα κατσίκια. Σταματάμε για λίγο προ-στά στην περίφραξη με τα πουλερικά. Χήνες και πάπιες στη μικρή λιμνούλα τους. Ένας διάνος φουσκωμένος συνέχεια, μας παρατηρεί και μας πλησιάζει κάπως απειλητικά. Ας φεύγουμε. Όμως παρατηρούμε πως επικρατεί κάποια δραστηριότητα και κάποια αναμπου-μπούλα γύρω μας. Τι συμβαίνει;

- *Η πρόβλεψη της Μετεωρολογικής είναι ότι αύριο θα χιονίσει και πρέπει να είμαστε προετοιμασμένοι.*

Παράξενο. Ο Παρνασσός που είναι πάνω από το κεφάλι μας, δεν δείχνει καθόλου απειλητικός. Πάντως προτού επαληθευτεί η πρόβλεψη, εμείς έχουμε αποφασίσει αυτή τη φορά "να δούμε πολλά". Έτσι ξεκινάμε με το 4X4 και οδηγό τον Κώστα, για μια σπουδαία εκδρομή.

Εκδρομή στην ιστορία

Πρώτος σταθμός το Δημαρχείο της Τιθορέας όπου θα γνωρίσουμε τον Δήμαρχο, τον κο **Λουκά Παπαγεωργίου**. Δείχνει πολύ ενδιαφέρον γιατί διαλέξαμε "αυτή" την περιοχή του Παρνασσού, μας προμηθεύει χάρτες και οδηγούς, μαζί και το βιβλίο **"ΤΙΘΟΡΑ"** των **Άγγελου Παπαδημητρίου και Θανάση Βελέντζα**. (Τον τελευταίο θα τον γνωρίσουμε σε λίγο, πηγαίνοντας στο γυμνάσιο). Είναι πρόθυμος να μας βοηθήσει σε ό,τι χρειαστεί. Κράια. Η κουβέντα μας θα κρατήσει τόσο λίγο! Θα πρέπει να τα πούμε καλύτερα κάποια άλλη στιγμή γιατί τώρα είναι πολλά να γίνουν

στική σημασία του προγράμματος, δηλαδή τη σημαντικότητα του περιβάλλοντος στη ζωή μας. Κι ελπίζουμε το αποτέλεσμα της εργασίας μας να δημιουργήσει τα ανάλογα συναισθήματα και σε σας τους αναγνώστες".

- Η νέα γενιά ενδιαφέρεται, και ασχολείται. Αυτό είναι σπουδαίο! σκέφτομαι δυνατά, όπως ξεφυλλίζω το βιβλίο-εργασία των μαθητών.

- Περιβάλλον. Είναι το πρόβλημα του καιρού τους, παρατηρεί ο Βασίλης. Μ' αυτό θα ζήσουν οι άνθρωποι. Άσε που θα γίνεται όλο και πιο σοβαρό. Συνεχίζουμε το δρόμο. Όταν αρχίζουμε να ανηφορίζουμε στην πλαγιά του Παρνασσού, μας συνεπαίρνει η κοιλάδα του Βιοτικού Κηφισσού και η θέα των απέναντι βουνών, που αφήνουμε πίσω μας.

- Πηγαίνουμε προς την Τιθορέα, μας ενημερώνει ο Κώστας.

- Προς τη Βελίτσα, επεμβαίνει η Αλεξάνδρα.

- Ναι αλλά τώρα τη λένε Τιθορέα.

- Δεν την καταλαβαίνω, επιμένει η Αλεξάνδρα, αυτή την τακτική να αλλάζουν τα

Το όνομα Τιθορέα ισχυρίζονται οι ντόπιοι πως οφείλεται σε μια νύμφη Τιθορέα, από εκείνες που την παλιά εποχή, κατά τα λεγόμενα των ποιητών, ξεφύτρωσαν από τα δέντρα και προπάντων από τις βελανιδιές

και ο χρόνος δεν φτάνει.

Δεύτερη στάση το Γυμνάσιο της Κάτω Τιθορέας. Έχουμε μια σύντομη συζήτηση με τον διευθυντή του σχολείου, τον κο Θανάση Βελέντζα και παίρνουμε την πρώτη γεύση από την ιστορία του Παρνασσού, τους μύθους, τους θρύλους. Και το πιο εντυπωσιακό: Κρατάμε στα χέρια μας την εργασία της Περιβαλλοντικής Ομάδας των μαθητών για τον Παρνασσό! Ένα ψάξιμο στην ιστορία, αλλά και στη σημερινή εικόνα του Παρνασσού, όπως μπορεί να την βιώνει κανείς που γεννήθηκε και μεγαλώνει κάτω από τη σκιά του. Τα μάγια του βουνού - φαράγγια, καταρράχτες, δάση, ζώα, πουλιά. Πώς ήτανε και πώς είναι. Στο τέλος του μικρού βιβλίου, φωτογραφία της χαρούμενης ομάδας, και πίσω στο βάθος, το βουνό με τις χιονισμένες κορφές. Από κάτω γραμμένα τα λόγια: "Ήταν μια διασκεδαστική εργασία και με τη συλλογική προσπάθεια όλα έγιναν εύκολα. Κάθε μέρα που περνούσε αντιλαμβάνόμαστε όλο και περισσότερο την ουσια-

στικά ονόματα των χωριών. Σκέψου έναν άνθρωπο ηλικιωμένο, που έχει γεννηθεί και μεγαλώσει στη Βελίτσα, που έμαθε να την αγαπάει όπως τη μάνα του. Και τώρα τι του λες δηλαδή, ότι τη μάνα σου δεν τη λένε Γεωργίτσα αλλά Αθηνά; Τι θα πει γι αυτόν Τιθορέα; Τίποτα!

Ο Στέλιος που κουβαλάει βιβλία μαζί του, ανοίγει ένα από αυτά και την αποστομώνει:

Το όνομα **Τιθορέα** ισχυρίζονται οι ντόπιοι πως οφείλεται σε μια νύμφη Τιθορέα, από εκείνες που την παλιά εποχή, κατά τα λεγόμενα των ποιητών, ξεφύτρωσαν από τα δέντρα και προπάντων από τις βελανιδιές. "Τάδε έφη Πανσανίας, περιηγητής από το 2ο αιώνα", λέει κλείνοντας το βιβλίο. Αλλά τώρα είμαστε εμείς που θέλουμε να μάθουμε τι άλλο λέει ο Πανσανίας για την Τιθορέα που πηγαίνουμε να τη γνωρίσουμε, και η ανάγνωση συνεχίζεται: "Διατηρείται σήμερα ένας χώρος διευθετημένος σε θέατρο και η περιοχή μιας μάλλον παλιάς αγοράς. Τα πιο αξιοσημείωτα όμως πράγματα που έχει η πόλη είναι ένα άλσος της

Αθηνάς με ναό και άγαλμά της. Επίσης υπάρχει τάφος της Αντιόπης και του Φώκου. Στο λόγο μου το σχετικό με τους Θηβαίους, ανέφερα πως η Αντιόπη περιέπεσε σε μανία εξ αιτίας της οργής του Διονύσου. Επίσης έγραφα για ποιο λόγο επέσυρε εναντίον της την οργή του θεού. Ανέφερα ακόμα πως την αγάπησε ο Φώκος ο γιος του Ορτυτίωνα, πως η Αντιόπη έγινε σύζυγός του και πως έχει ταφεί μαζί του”.

Αυτά λοιπόν από τον Παισαρνιά για την Τιθορέα που στην εποχή του "είχε άλσος της Αθηνάς με ναό και άγαλμα της θεάς". Και πάντως μας έμειναν κάποια κενά για την πολυτάραχη ζωή της Αντιόπης και για όσα διαδραματίστηκαν, όπως φαίνεται, σ' αυτόν εδώ τον τόπο.

- *Κι αυτό είναι λόγος να αλλάξουν το όνομα ενός τόπου; επανέρχεται η Αλεξάνδρα. Δηλαδή από τότε ως τώρα δεν μεσολάβησε τίποτα; Η ιστορία διαγράφεται;*

Μόλις γλιτώνουμε τον κανγά γιατί πλησιάζουμε στην Τιθορέα και πρέπει να κατέβουμε από το τζίπ για να συνεχίσουμε με τα πόδια.

Τιθορέα (Βελίτσα)

Ανηφορίζοντας προς το χωριό, συνειδητοποιούμε ότι θα πρέπει να βρισκόμαστε στα ίχνη του μονοπατιού E-65 που οδηγεί προς τα υψώματα του Παρνασσού. Όμως πριν βρούμε το μονοπάτι, "πέφτουμε" πάνω στα τείχη της Τιθορέας. Είναι εντυπωσιακά όπως παρουσιάζονται μπροστά μας ανάμεσα σε σπίτια που τα ακουμπούν, ή ακόμα και χρησιμοποιούν τις πλευρές τους για αυλόγυρο. Ξεχωρίζουν μόνο οι πύργοι. Κάποτε αποτελούσαν το οχυρό της αρχαίας πόλης που την περιτριγύριζαν προστατευτικά. Είναι φτιαγμένα από λαξευμένους ογκόλιθους οι οποίοι συνεχίζουν το οχυρωματικό έργο των απόκρημνων βράχων όπου αυτοί χαμηλώνουν. Τα αναφέρει ο Πλούταρχος και ο Παισαρνιάς και

Τα τείχη, ο πύργος, οι πολεμίστρες, φτιαγμένα από τεράστιους ογκόλιθους, ενσωματώνονται σήμερα στα σπίτια του χωριού.

σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, πρέπει να υπήρχαν κιόλας από τον 4ο π. Χ αιώνα.

Τα κοιτάζουμε έτσι που είναι κολημένα πάνω στον απόκρημνο βράχο σαν να αποτελούν μια "εξέλιξη" ή μια "μετάλλαξη" της φύσης, και η ιστορία αρχίζει να ζωντανεύει:

Εκείνη την εποχή, οι ιδανικές συνθήκες για να χτιστεί μια πόλη, ήταν να βρίσκεται κάπου ψηλά, να εξασφαλίζει φυσική οχύρωση, να έχει ελεύθερη θέα μπροστά της. Και η Τιθορέα τα διαθέτει όλα. Απόκρημνες πλαγιές να φυλάνε τα νώτα της που στα περισσότερα σημεία δεν χρειάζονται οχύρωση. Δυνατότητα να ενισχυθούν τα αδύνατα σημεία με τείχη από την άφθονη πέτρα του Παρνασσού, και κάτω της, μια απέραντη θέα που εκτείνεται προς την πεδιάδα του Βιοτικού Κηφισού.

Έτσι, οι τυχεροί Φωκείς, έχτισαν, πολύ "οικονομικά" μια πανίσχυρη Ακρόπολη, με τείχη, με πύργους και πολεμίστρες, η οποία θα μπορούσε να τους υπερασπιστεί από κάθε είδους επιβουλή. Η συνταγή ήταν απλή: Όπου μας προστατεύει ο βράχος τον αφήνουμε κι όπου δεν φτάνει τον ενισχύουμε με ισχυρά τείχη, χωρίς να κάνουμε "τοιγκουνιές". Μάλιστα οι ογκόλιθοι που χρησιμοποιήθηκαν είναι ιδιαίτερα μεγάλοι αφού μερικοί φτάνουν σε ύψος και τα 90 εκ.! Ακόμα μια καλή τύχη ήταν και το φαράγγι του Καχάλα γιατί προστάτευε όλη την ανατολική πλευρά του φρουριού.

Μόνο που η Τιθορέα δεν γεννήθηκε ξαφνικά.

μας συντροφεύει.

Φυσικά και θα μπορούμε. Σπρώχνουμε την πόρτα και γλιστράμε στο εσωτερικό, ο ένας πίσω από τον άλλο. Και να η έκπληξη! Βρισκόμαστε να περπατάμε πάνω σ' ένα φωτισμένο γυάλινο πάτωμα. Από κάτω και σε βάθος μισού περίπου μέτρου, φαίνονται φωταγωγημένα τα παλιά ψηφιδωτά του παλιού δαπέδου. Πώς γίνεται; Μα για όλα υπάρχει η φυσική εξήγηση: Οι επιχρωματώσεις που με τα χρόνια και τους αιώνες ανεβάζουν το επίπεδο της γης, "ανέβασαν" και το χώρο γύρω από τη μικρή εκκλησία. Μια ανασκαφή όμως αποκάλυψε το ωραίο δάπεδο με τις ζωγραφιές του και μια τεχνική επέμβαση, ανάμεσα στα δύο δάπεδα, το καινούριο και το παλιό, δημιούργησε την απίθανη εικόνα που βλέπουμε τώρα.

Μα πρέπει να βιαστούμε γιατί θέλουμε να δούμε και τα άλλα εκκλησιάκια, τον Προφήτη Ηλία, την Αγιασαρλή (Αγία Ιερουσαλήμ), τον Αι Γιώργη. Ανηφορίζοντας, η Αλεξάνδρα ρωτάει τους ντόπιους τι σημαίνει "**Βελίτσα**". "Είναι το "απάτητο μαντρί", της λέει μια

Η παλιά πηατεία με το ξεχωριστό κωμάτινο δάπεδο, σε καθούν να ξεκουραστείς. Αγιασαρλή (Αγία Ιερουσαλήμ) το εκκλησιάκι-σπηλιά, σκαρφαλωμένο στα υψώματα

Η εξαιρετική θέση της φαίνεται ήταν γνωστή από παλιότερα. Σύμφωνα με τον Πausανία η πόλη ονομαζόταν *Νεών*: Η πόλη είχε το όνομα *Νεών* και η κορυφή του Παρνασσού, *Τιθορέα*. Με τον καιρό, πρώτα επικράτησε σ' ολόκληρη τη χώρα το όνομα *Τιθορέα*, έπειτα επικράτησε και η πόλη να μην ονομάζεται πλέον *Νεών* αλλά *Τιθορέα*.

Η *Νεών* καταστράφηκε από τον Φίλιππο και τους Θηβαίους το 346 π.Χ. Και όταν ξαναχτίστηκε ονομάστηκε *Τιθορέα*, από το όνομα της κορυφής. Μια κορυφή που ο Ηρόδοτος την ονομάζει "*Τιθορέα*", ο Πausανίας "*Τιθορέα*", ο Πλούταρχος "*Τιθόρα*", ανάλογα μάλλον με τις τοπικές προφορές, κι εμείς τώρα... διαλέγουμε και παίρνουμε!

Συνεχίζοντας ν' ανηφορίζουμε φαίνεται πως οι εποχές περνάνε πολύ γρήγορα γιατί σε λίγο φτάσαμε και προσπεράσαμε το Βυζάντιο. Βρισκόμαστε μπροστά στο απίθανο παλιό εκκλησιάκι του Αι Γιάννη του Θεολόγου. Το παρατηρούμε περπατώντας γύρω τριγύρω του. -*Να μπείτε μέσα, μπάτε μέσα!* μας ορμητεύει ο κυρ Ανέστης που σταματάει το δρόμο του και

ηλικιωμένη. Στεκόμαστε δυο λεφτά και κοιτάζουμε προς τα κάτω. Απάτητο, πραγματικά απάτητο, την εποχή που αυτό σήμαινε κάτι.

Τα σχέδια αναβάλλονται προς το παρόν, γιατί σα μαγνήτης μας τραβάει η πλατεία με τον πλάτανο. Είναι η πλατεία του Πλατανάκου. Κι εκεί στη μέση, ορθώνεται παλικάρισια ο υπεραιωνόβιος πλάτανος που ρίχνει τον ίσκιό του και σε καλεί να ξεκουραστείς. Η πλατεία της *Τιθορέας* στρωμένη ολόκληρη από πατημένο χώμα. Άραγε πόσες χωματίνες πλατείες απομείνανε στην Ελλάδα μετά από το τσιμέντωμα που τα σκέπασε όλα; Εδώ το χώμα είναι σκληρό, πατημένο από πολεμιστές, από βοσκούς, από πανηγυριώτες που σέφνανε το χορό σε μέρες γιορτής και χαράς. Αδύνατο ν' αντισταθούμε. Καθόμαστε στο καφεενείο για ένα αναψυκτικό, πιάνοντας κουβεντούλα με τον κυρ Ανέστη που μας ενημερώνει για πολλά από τα "μυστικά" του τόπου του, ιδίως του παλιού καιρού. Μπροστά μας πάντα οι χιονισμένες κορφές του Παρνασσού, αριστερά το φαράγγι του *Καχάλα*.

Ερείπια στο νερόμυλο του Κακάδα.

Φαίνεται πως μας έπεισε τελικά, γιατί αποφασίζουμε να γνωρίσουμε πρώτη τη φημισμένη εκκλησιούλα, την Αγιασαρλή. Ο κυρ Ανέστης μας εξηγεί ότι πρέπει ν' αλλάξουμε δρόμο για να βρούμε το μονοπάτι που πηγαίνει προς αυτήν. Μας εξηγεί όλα τα κατατόπια και ύστερα από λίγη ώρα βρισκόμαστε σε φάση σκαρφαλώματος. Η πορεία είναι κοπιαστική και απότομα ανηφορική. Θα πρέπει να κρατήσε πάνω από μισή ώρα, όχι γιατί είναι τόσο μεγάλη αλλά λόγω της, σχεδόν κάθετης, ανηφόρας. Δεν μιλάμε. Πάνω από τα κεφάλια μας φτερουγίζει κάποιο τυχερό γεράκι, σα να μας κοροϊδεύει που έχουμε πόδια και όχι φτερά! Δεν πειράζει, χαλάλι ο κόπος. Η αποζημίωση που μας περίμενε είναι μεγάλη, αφού το τοπίο που συναντάμε σε λίγο είναι μοναδικό. Πού βρισκόμαστε;

- Στο *μαλακόνι των θεών του Παρνασσού!* λέει ο Βασίλης εκστασιασμένος.

Μπροστά μας μια απέραντη θέα και η εκκλη-

σιούλα χωμένη στους βράχους, μέρος της σκοτεινής σπηλιάς κι αυτή, με τα αναρριχόμενα βαθύχρωμα φυτά.

Δεν θα μείνουμε πολύ. Λίγη ξεκούραση κι ύστερα πάλι στο δρόμο. Μόνο που η κατηφόρα μας φαίνεται τώρα γρήγορη και εύκολη.

Σε λίγο θα βρεθούμε πάλι στα γνωστά μας μέρη. Τον Πλατανάκο και τον κυρ Ανέστη να μας περιμένει ξανά στην πλατεία. Τα λέμε και ετοιμαζόμαστε για την πορεία μας προς τις σπηλιές. Πριν πάρουμε την ανηφόρα, δεξιά μας ο παλιός νερόμυλος ενσωματωμένος στην οικιστική δομή αρχαίων, παλιών και νεότερων κτισμάτων. Μέσα στο φαράγγι υπάρχει και ένας ακόμα παλιότερος, της Εκκλησιάς ο Μύλος. Οι μύλοι που κάποτε αποτελούσαν σημαντικό στοιχείο στην οικονομία και την επιβίωση του χωριού, τώρα δεν είναι παρά "άξιοθέατα ερείπια".

Αυτή είναι η Τιθόρα, η Τιθορέα, η Βελίτσα.

Στα μονοπάτια των θρύλων

Επιτέλους θυμόμαστε πάλι το μονοπάτι E-65 και αρχίζουμε να το ψάχνουμε. Σιγά σιγά ο δρόμος μας γίνεται πέτρινος. Το μονοπάτι αρχίζει ν' ανεβαίνει στα βραχώδη υψώματα του βουνού. Προορισμός μας η Μαύρη τρύπα, η σπηλιά του Οδυσσέα Ανδρούτσου. Αριστερά μας πάντα το φαράγγι. Και ο Πανσανιάς: Ένα ποτάμι που τρέχει κοντά στην Τιθόρα παρέχει νερό πόσιμο. Κατεβαίνουν στην όχθη και παίρνουν νερό. Το ποτάμι ονομάζεται **Καχάλης**.

Μεγαλόπρεπο, αντίξοιο της ιστορίας του. Λέγεται πως δημιουργήθηκε από έναν μεγάλο σεισμό στα βάθη της ιστορίας. Οι μαρτυρίες μιλάνε για μεγάλες κατεβασιές νερού. Όμως πού είναι το νερό; Ο Κώστας μας εξηγεί ότι τώρα δεν θα το βρούμε μέσα στο φαράγγι, έχει αλλάξει δρόμους αφού χρησιμοποιείται για ύδρευση και άρδευση. Ο Στέλιος κάτι θυμήθηκε. Σταματά και ψάχνει στα βιβλία του. Σε λίγο έχουμε μάθει ακόμα μια ιστορία που θα

μπορούσε να είναι μύθος, όμως είναι τελείως αλήθεια:

Κάποτε ο κεντρικός δρόμος που ένωνε τη Βελίτσα με τον υπόλοιπο γύρω κόσμο, περνούσε με γέφυρα πάνω από τον Καχάλα. Η γέφυρα αυτή, φτιαγμένη από πωρόλιθους, αποτελούσε ένα σπουδαίο δείγμα αρχαιοελληνικής γεφυροποιίας. Με τα χρόνια, με τις κατεβασιές του νερού, με τους σεισμούς και τις καθιζήσεις, η γέφυρα φυσικά εξαφανίστηκε. Όμως το 1971 μια τυχαία πλημμύρα του Καχάλα απομάκρυνε τους όγκους της άμμου και των κροκκαλών που την είχαν προστατέψει για αιώνες, και η γέφυρα ξαναφάνηκε. Όχι για πολύ. Δυο χρόνια αργότερα καταστράφηκε από κάποιους που πήρανε τους πωρόλιθους για να φτιάξουνε φούρνους! Συμβαίνουν κι αυτά. Αλλά εμείς συνεχίζουμε ν' ανεβαίνουμε το μονοπάτι. Ένας ελαφρύς αέρας παίζει με τα μαλλιά μας και μας γεμίζει αισιοδοξία. Το τοπίο μας φέρνει περιέργες σκέψεις: Μπορεί να μην το συνειδητοποιούμε τώρα αλλά παλιότερα τα μονοπάτια ήταν κάτι πολύ σημαντικό. Εδώ γινόταν το κάθε τι. Όλες

**Σπηλιές, απότομοι βράχοι και απέραντη θέα,
τα χαρακτηριστικά του Παρνασσού.
Χαλί από πανέμορφα ρουλούδια στο
Αισθητικό δάσος της Τιθορέας.**

οι δραστηριότητες, οι μετακινήσεις, οι μεταφορές, το εμπόριο, οι ταχυδρόμοι, όλα περνούσαν από δω. Ακόμα και ο στρατός. Με τα άλογα, τα μουλάρια, τα γαϊδουράκια τους. Τα μονοπάτια ήταν οι "μεγάλοι δρόμοι" εκείνων των καιρών. Τα χρόνια πέρασαν. Η πρόοδος έκανε τον άνθρωπο αλαζόνα. Είχε πια μεγάλους, ασφαλισμένους δρόμους, εθνικές οδούς, διεθνείς αρτηρίες. Τα μονοπάτια δεν τα χρειαζόταν. Τα περισσότερα καταστράφηκαν.

Σήμερα καινούριες σκέψεις επιχειρούν να τα βγάλουν από την αφάνεια και να γλιτώσουν από την καταστροφή όσα γίνεται. Κάποια χρησιμοποιούνται από κτηνοτρόφους και ξυλοκόπους. Ακόμα, η διαφαινόμενη εξέλιξη του περιπατητικού και οικολογικού τουρισμού, οδήγησε στη σήμανση και τη χαρτογράφησή τους αλλά και στην διάνοιξη καινούριων μονοπατιών. Να μην ξεχνάμε ότι είναι ιδιαίτερα χρήσιμα και για τη διάσωση ανθρώπων που υπήρξαν θύματα ατυχημάτων και για την κάλυψη πυρκαγιών ενώ η διάνοιξη μεγάλων

δρόμων θα κατέστρεφε οριστικά το φυσικό τοπίο και το οικοσύστημα

Όσο προχωράμε είναι σα να αφήνουμε πίσω τη σύγχρονη εποχή. Οι μύθοι και οι θρύλοι του βουνού μας κυριεύουν, ενώ η Αλεξάνδρα όλο ρωτάει αν από κει που θα πάμε φαίνονται οι κορυφές του βουνού και προπαντός αν φαίνεται ο **Γεροντόβραχος!** Γεροντόβραχος; Τι είναι αυτό και γιατί να ενδιαφέρεται;

Ανεβαίνουμε. Η καθαρότητα του αέρα και η θέα που αφήνουμε πίσω μας, μας ανανεώνει. Μακριά από τον κόσμο γινόμαστε δεκτικοί για

**Οι χαρισματικές "Ελληνικές Αίγες",
παρουσιάζονται όπου υπάρχουν βράχια και
ανηφοριές**

2.457 μ.). Μα τα νερά συνέχεια ανέβαιναν. Όταν σταμάτησε κάποτε ο κατακλυσμός και τραβήχτηκαν τα νερά, ο Δευκαλίων βγήκε από την Κιβωτό που είχε σταθεί πάνω στη Λυκώρεια. Μαζί με την Πύρρα πήραν να κατηφορίζουν, πετώντας πέτρες. Κάθε πέτρα που πέταγε ο Δευκαλίων γινόταν άντρας και κάθε πέτρα που πέταγε η Πύρρα γινόταν γυναίκα. Έτσι δημιουργήθηκε ξανά το ανθρώπινο γένος.

Ελληνική εκδοχή του κατακλυσμού που δείχνει τα κρυφά νήματα που δένουν πολιτισμούς από διαφορετικούς λαούς και διαφορετικούς τόπους. Όμως υπάρχουν και άλλοι, πιο ντόπιοι μύθοι: Στον Παρνασσό ζούσαν κάποτε τρεις τεράστιοι δράκοι. Μια μέρα πήδηξαν ψηλά από το βουνό στον κάμπο, ανάμεσα στη Βελίτσα και στην Αγιά-Μαρίνα. Με τις πατούσες τους άνοιξαν κάτι θεόρατες γούβες. Αυτές υπάρχουν ως σήμερα και είναι κάτι σαν κρατήρες από ηφαίστειο. Στις πλαγιές τους, τα παλιότερα χρόνια σπέρναν γεννήματα. Αυτές οι τρύπες σήμερα λέγονται **Δρακότρυπες** ή **Δρακοπηδήματα**.

όλους τους μύθους. Βρισκόμαστε κιόλας σε μια βιβλική ατμόσφαιρα: Ο **Κατακλυσμός του Δευκαλίωνα**. Εννιά μερόνυχτα ο Υέτιος Δίας ξέσπασε την οργή του πάνω στη γη για να ξεκάνει το διεφθαρμένο γένος του Χαλκού αιώνα. Κόσμος τρομαγμένος έτρεχε να σωθεί στα υψώματα των βουνών, στις κορφές του Παρνασσού. Τα νερά όμως όλο και ανέβαιναν. Οι άνθρωποι για να σωθούν, ακολουθούσαν τα ουρλιάσματα των λύκων ώσπου έφτασαν στην κορφή που από τότε πήρε το όνομα **Λυκώρεια** (λύκος και όρος - σημερινή **Λιάκουρα**, υψομ.

Ο Αι Γιώργης στο πλάτωμα με τις γιγάντιες βεθανιδιές

- *Φτάνουν οι μύθοι, διακόπτει ο Κώστας, κοιτάζετε και λίγο γύρω σας!*

Μα η Αλεξάνδρα επιμένει να μας πει ακόμα έναν: - *Στα παλιά τα χρόνια από το Γεροντόβραχο πετούσαν τους γέροντες. Τους τύλιγαν μ' ένα σεντόνι και τους πετούσαν. Μια φορά πήγε ένας νέος να πετάξει τον πατέρα του. Την ώρα που έφτασαν στην άκρη του βράχου, του λέει ο γέρος "κράτα το σεντόνι, θα σου χρειαστεί". Ο νέος τότε το κατάλαβε πως θα 'ρθει κι η σειρά του. Και σταμιάτησαν πια να τους πετάνε τους γέροντες!*

Ο Κώστας έχει δίκιο. Δεν είναι δυνατόν εμείς να λέμε τα δικά μας και γύρω μας να υπάρχει αυτή η μοναδική φύση. Μαύρη πεύκη, κεφαλλονίτικο έλατο και δρυς, τα δάση του Παρνασσού. Όμως εδώ, στα κρᾶσπεδα του δάσους, εντοπίζεται και η *Raeonia parnassica*, η μοναδική. Η βλάστηση του Παρνασσού είναι κληρονομιά εκείνης, που κατά τον Όμηρο ήταν τόσο πυκνή, ώστε ούτε ο ήλιος ούτε η βροχή μπορούσε να τη διαπεράσει.

Εμείς για την ώρα βλέπουμε συστάδες από μαύρη πεύκη και θαμνώδη βλάστηση. Πιο πάνω τα έλατα. 772 είδη χλωρίδας έχουν κατα-

μετρηθεί στον Παρνασσό. Αρωματικά, φαρμακευτικά και δηλητηριώδη φυτά. Αυτά, που λέγεται πως τα γνωρίζουν τ' αγρίμια και τα τρώνε όταν βρεθούν σε ανάγκη.

- *Παλιότερα τα γνώριζαν και οι άνθρωποι και ήξεραν να τα χρησιμοποιούν κατά περίπτωση, θα πει η Αλεξάνδρα.*

Ο Στέλιος της θυμίζει πως και ο γιος του Κώ-στα ετοιμάζει τη φυτεία του με τα αρωματικά και άρα δεν χάθηκαν όλα. Όμως είναι Άνοιξη. Στα ξέφωτα έχει στρωθεί εκείνο το μαγικό, πολύχρωμο χαλί των λουλουδιών. Κρίνος, κρόκος, σφενδάμι, μαργαρίτα, θυμάρι, βάγια και άλλα πολλά. Δεν είναι για όλα η εποχή τους. Αλλά η ποικιλία και ο συνδυασμός των χρωμάτων όσων βρίσκονται τώρα εδώ, σε ξεμυαλίζουν. Τόσο πολύ που ξεστρατίζουμε, ξεχνώντας για λίγο τον προορισμό μας, τις σπηλιές, και ακολουθούμε τον Κώστα που παίρνει το μονοπάτι προς τα δεξιά. Η ανηφορική πορεία μας είναι μικρότερη και πολύ λιγότερο κουραστική από την πρώτη. Όμως και πάλι αξίζει τον κόπο. Μας το 'λεγαν και δεν το πιστεύαμε ότι το εκκλησάκι του **Αι Γιώργη** είναι χτισμένο σ' ένα απίθανο σημείο

του βουνού. Τεράστια δέντρα καλύπτουν όλο το χώρο. Περιπατάμε κρυμμένοι στον ίσκιό τους ενώ κάτω μακριά η απίθανη θέα του μεγάλου κάμπου.

- Εδώ θα πρέπει να ήταν ο ιερός χώρος κάποιας αρχαίας τελετουργίας, αποφαίνεται ο Στέλιος.

Φτάνουν όμως τα ξεμυαλισμάτα. γυρίζουμε επιτέλους στο δρόμο μας για να συνεχίσουμε.

Στον Παρνασσό βλέπεις τις εποχές να περνάνε μπροστά στα μάτια σου, η μια ύστερα από την άλλη. Μυθολογία, Αρχαιότητα, Βυζάντιο. Και τώρα Τουρκοκρατία.

Κλαίει τα μαύρα τα βουνά, παρηγοριά δεν έχουν / Η Κλεφτουριά τ' αρνήθηκε και ροβολάει στους κάμπους. / Η Γκιόνα λέει της Λιάκουρας κι η Λιάκουρα της Γκιόνας: / Βουνό μ' που'σαι ψηλότερα και πιο ψηλά αγναντεύεις, / Που' ναι, τι να γινήκανε οι κλέφτες οι Ανδριπασαίοι; / Τι να σου πω μωρέ βουνό, τι να σου πω βουνάκι; / Την κλεφτουριά τη χαίρονται οι ψωριασμένοι κάμποι. / Κι η Λιάκουρα σαν τ' άκουσε πολύ της κακοφάνη. / Τηράει δεξιά, τηράει ξερβά, τηράει κατά τη Σκάλα: / Βρε κάμπε αρρωσιτιάρικε, βρε κάμπε μαραζιάρη, / Με τη δική μου λεβεντιά να

στολιστείς γυρεύεις; / Για βγάλε τα στολίδια μου, δώσ' μου τη λεβεντιά μου. / Μη λιώσω όλα τα χιόνια μου και θάλασσα σε κάμω.

Ναι, ο Παρνασσός "θυμάται" το ρόλο του στις δοξασμένες μέρες, τότε που τον τραγουδάγαν για την προσφορά του. Μπροστά μας ορθώνεται ο βράχος με τις σπηλιές. Μαύρη Τρύπα. Κρυψώνας και ορμητήριο του Οδυσσέα Ανδρούτσου. Γιατί μόνο εδώ, μέσα σ' αυτή τη σκοτεινή σπηλιά, πάνω από την απρόσιτη Βελίτσα, υπήρχε κάποια ασφάλεια, γι αυτόν και τα παλικάρια του. Κι αυτό το σπήλαιο-στρατηγείο το χρησιμοποίησαν και άλλοι αγωνιστές, και ο ίδιος ο Κολοκοτρώνης. Καταφύγιο ως την ώρα της μάχης. Μια ελευθερία που κερδίζεται με απίστευτες θυσίες...

Πιο κάτω βλέπουμε και άλλες σπηλιές. Η Σπηλιά του Τρελώνη, που ήταν γαμπρός του Οδυσσέα αφού είχε παντρευτεί την αδερφή του. Η Σπηλιά του Ανδρέα ενός προύχοντα από τη Βελίτσα. Και η Κουδουνιστή Σπηλιά που έπαιξε σωτήριο ρόλο στα νεότερα χρόνια. Το Πάσχα του 41, βρήκαν σ' αυτήν καταφύγιο οι κάτοικοι της Τιθορέας, όταν οι Γερμανοί βομβάρδισαν το χωριό.

"Δεν μένουν πια εδώ."

Στο βουνό υπάρχουν πολλές σπηλιές, εντυπωσιακές καταβόθρες, βαθιά φαράγγια, βραχώδεις κορυφές. Αιτία τα ασβεστολιθικά πετρώματα και οι πολλές απότομες κλίσεις, που δίνουν αυτή την εικόνα ομορφιάς και αγριότητας συγχρόνως, αλλά και τον έντονα ορεινό χαρακτήρα του.

Όπως ανηφορίζουμε, εντοπίζουμε μια σπηλιά σ' έναν πολύ ψηλό, απάτητο βράχο. Κάτω της βλέπουμε κάτι σαν "ασβέστομα" που κατεβαίνει και βάφει την πέτρα. Αν δεν είχαμε κάνει το πρωί μια κουβέντα με τον κυρ-Ανέστη, εκεί στον Πλατανάκο, δεν θα καταλαβαίναμε. Πραγματικά, τα παλιότερα χρόνια, στον Παρνασσό υπήρχαν πολλά όρνεα και άλλα αρπακτικά. Βρίσκεις και σήμερα μερικά. Αλλά εκείνα τα μεγάλα πουλιά, ο Καλαντζάρης, το Ασπροπάρι, υπάρχουν πια στις αναμνήσεις των γερόντων. Το μόνο που απόμεινε είναι οι έρημες ορνοφωλιές, ψηλά σε απρόσιτα σπήλαια, "βαμμένα" ακόμα από τα άσπρα υπολείμματα των κοπράνων τους, που οι βροχές τα "σέρονουν" προς τα κάτω. Τα παλιότερα χρόνια, ήταν μια εικόνα που σε γέμιζε δέος, να βλέπεις αυτούς τους άρχοντες του ουρανού, που με τα φτερά σχεδόν ακίνητα, έκαναν μεγάλες επι-σκοπικές βόλτες στην περιοχή, σε ύψος που έφτανε τα τρεις χιλιάδες μέτρα! Ήταν γυμνό-λαιμα, με λευκό περιλαίμιο από πούπουλα στη βάση του λαιμού, ενώ το άνοιγμα των φτερών τους έφτανε στα τρία μέτρα.

Τι απέγιναν; Γιατί χάθηκαν; Η εξήγηση δεν είναι δύσκολη αφού φαίνεται ότι πέσανε κι αυτά θύματα της τεχνολογικής εξέλιξης: Βασική τροφή των πουλιών αυτών, ήταν τα θησιμαία μεγάλα ζώα. Όπως τα άλογα, τα μουλάρια, τα γαϊδούρια και τα βοσκτικά ζώα. Μόνο που αυτά σχεδόν δεν υπάρχουν πια, αφού οι αγροτικές δουλειές γίνονται τώρα με τα τρακτέρ, οι μεταφορές με τα τροχοφόρα και τα περισσότερα παραγωγικά ζώα βρίσκονται σε περιορισμένους χώρους.

Στον Παρνασσό υπάρχουν ακόμα αρπακτικά ή παμφάγα. Σε πολύ μικρούς αριθμούς υπάρχει ο Καλόγερος, σε μεγαλύτερους τα Κοράκια, οι Κουρούνες, οι Καλιακούδες, οι Κίτσες. Ο γνήσιος όμως κόρακας, ο Σταροκόρακας, με κείνο το κατάμαυρο χρώμα που κάνει γαλαζοπράσινες και πορφυρές ανταύγειες στον ήλιο και

που το άνοιγμα των φτερών του φτάνει στα δύο μέτρα, βαδίζει κι αυτός προς την εξαφάνιση στην περιοχή.

Αναρωτιόμαστε αν θα είμαστε τυχεροί ν' αντικρίσουμε κανένα από τα σπάνια πουλιά σ' αυτή την εκδρομή. Από μικρά πουλιά προλάβουμε να δούμε αρκετά, αφού ο Παρνασσός φημίζεται για την πλούσια ορνιθοπανίδα του, που περιλαμβάνει Αηδονία, Τσαλαπετεινούς, Καρδερίνες, Τσοπανάκους, Γυφτάκους, Φλώρους, Αλκύνες και πολλά ακόμα. Και φυσικά να μην ξεχνάμε ότι στον Παρνασσό ζουν ακόμα υπέροχα θηλαστικά, όπως ο Σκίουρος, ο Ασβός, η Αλεπού, το Τσακάλι, το Αγριογούρνο, το Κουνάβι. Το Ζαρκάδι και ο Λύκος - τι κρίμα! - έχουν εξαφανιστεί.

Ο Οδυσσεάς Ανδρούτσος δεσπόζει στα παλιά ημερία του.

Η σπηλιά του Αντρέα. (αριστερά)

Το 1938 (ΦΕΚ Α' αριθ. 286) ιδρύεται ο **Εθνικός Δρυμός Παρνασσού** και θεσμοθετείται το νομικό καθεστώς για την ένταξή του στους υπόλοιπους Εθνικούς Δρυμούς της Ελλάδας. Ένα καθεστώς που αποσκοπούσε στην προστασία της χλωρίδας, στη βελτίωση και την αύξηση της πανίδας, στη διατήρηση των γεωμορφολογικών σχηματισμών, στην προστασία των φυσικών καλλονών, στην ανάπτυξη του τουρισμού, και στη διενέργεια επιστημονικών (κυρίως φυτογεωγραφικών) και δασικών ερευνών. Δεν ξέρουμε πόσα από αυτά μπόρεσαν να υλοποιηθούν. Σε ό,τι αφορά την ανάπτυξη του τουρισμού, αυτός σίγουρα πάει καλά, τουλάχιστον στην άλλη πλευρά του Παρνασσού, τη

"διάσημη" όπως είπαμε στην αρχή. Στην πλευρά που βρισκόμαστε τώρα, τη βορειοανατολική, ο τουρισμός φαίνεται πως δεν ήταν το "πρώτο μέλημα". Ίσως όμως αυτό να είναι μια καλή ευκαιρία, ώστε μαζί με την όποια ανάπτυξη, να δοθεί βάση και στις άλλες επιταγές του νόμου, αυτές που αφορούν στη διάσωση της σπάνιας και μοναδικής πανίδας και χλωρίδας του βουνού, της μορφολογίας του εδάφους και της κάθε μοναδικότητας. Κάτι τέτοιο θα φέρει την περιοχή σε προνομιούχα θέση. Γιατί οι καιροί αλλάζουν και ο τουρισμός αρχίζει να αναπτύσσεται πια στη βάση του "σημαντικό είναι το μοναδικό και το σπάνιο που δεν βρίσκεται πουθενά αλλού".

Φαίνεται όμως πως ο Παρνασσός ήταν το πρώτο μέρος στον κόσμο που αναπτύχθηκε περιβαλλοντική συνείδηση αφού την οικολογική προστασία του την είχαν αναλάβει οι νεράιδες! Τουλάχιστον αυτό μας πληροφορεί ένας από τους πολλούς μύθους που γεννήθηκαν σ' αυτό τον τόπο: Κάπου στις κορυφές του βουνού, υπήρχε ένα μέρος που ονομαζόταν Νεραϊδόλακα. Εκεί ζούσε μια πανέμορφη Νεράιδα, που προστάτευε τον τόπο γιατί υπήρχαν εκεί σπάνια ζώα και φυτά. Μια μέρα ένας βοσκός την άκουσε να τραγουδάει. Όταν κατέβηκε στο χωριό το είχε αλλά κανείς δεν το πίστεψε. Τη άλλη μέρα όπως βοσκούσε τα πρόβατά του, έκοψε ένα από τα σπάνια λουλούδια. Η νεράιδα τον είδε και του έκανε μάγια να ξεχάσει, ότι είχε δει. Από τότε κανείς δεν ξανάειδε αυτό το μαγικό μέρος. Που σημαίνει άραγε ότι σώθηκε και βρίσκεται κάπου κρυμμένη αυτή η

Κιβωτός με τα σπάνια είδη; Έχουμε πάρει την κατηφόρα του γυρισμού. Θα θέλαμε να είχαμε μείνει πολλές μέρες, κάπου στη Μαύρη Τρύπα ή να είχαμε βρει τη Νεραϊδόλακα. Η προσαρμογή στον "πολιτισμό" θα είναι δύσκολη. Πιο κάτω από την Τιθορέα μας περιμένει το 4Χ4 για την επιστροφή στην Αθήνα. Στην Αθήνα! Γιατί ακούγεται τόσο παράταιρο; Μπαίνουμε στο αυτοκίνητο σιωπηλά και συνειδητοποιούμε ότι είναι ώρα που δε μιλάμε, μαγεμένοι ίως από τη Νεράιδα του βουνού. Φτάνει τα μάγια να μην σκοτεινιάσουν τη μνήμη μας και τα ξεχάσουμε όλα όσα είδαμε. Κατηφορίζοντας στο δρόμο του γυρισμού, βλέπουμε απέναντι από τις χιονισμένες κορφές του Παρνασσού, το χωριό Μόδι, σκαρφαλωμένο στις πλαγιές του Καλλίδρομου, να λούζεται στον ήλιο που πάει προς τη δύση.

Ευχαριστίες: Οφείλω στον Δήμαρχο Τιθορέας **κο Λουκά Παπαγεωργίου**, τον Διευθυντή του Γυμνασίου Κάτω Τιθορέας **κο Θανάση Βελέντζα**, για την προθυμία, τις πληροφορίες, τη βοήθεια και φυσικά στον **Κώστα Μώρο** για τη συμπαράσταση, τη βοήθεια, τη φιλοξενία.

Βιβλιογραφία:

- Παισκινία: Ελλάδα περιήγησις - Φωκικά
- Άγγελου Παπαδημητρίου - Θανάση Βελέντζα: ΤΙΘΟΡΑ.
- Γυμνάσιο Κάτω Τιθορέας: Εθνικός Δρυμός Παρνασσού Ανατολικός Παρνασσός - Οδηγός.

Τμήμα από τον χάρτη "Στερεά Ελλάδα" 1:250 000 των Road Editions.

